

ПРЕВЕНТИВНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

В статье рассматривается вклад выдающегося педагога в решение проблемы предупредительного воспитания учащихся, а именно: организацию психолого – педагогических условий профилактики употребления наркотических веществ, асоциальных действий и поведения школьников, а также путей осуществления досмотра и контроля за ними.

The outstanding teacher's contribution into the decision of the problem of attentive pupils' upbringing is considered in this article. It is the organization of psychologic – pedagogical conditions of preventive measures of using narcotics, asocial actions and pupils' behavior, and the ways of realization of examination and control as well.

Вагомий внесок у профілактику наркогенних звичок та аморальної поведінки підлітків вніс вітчизняний педагог В.О.Сухомлинський, який розглядав превентивне виховання як цілісну систему підготовчих, попереджувальних та профілактичних дій педагога з метою запобігання негативних вчинків, звичок, рис характеру, поведінки підлітків та організації належного догляду за їх життєдіяльністю.

У педагогічній системі видатного вчителя знайшли своє відображення питання, пов'язані з попередженням фізичної, моральної, розумової та духовної занедбаності школярів. Різноманітні аспекти превентивного виховання зосереджені в працях вченого “Щоб душа не була пустою” (1965), “Важкі діти”, “Щоб танули крижинки” (1966), “Важкі долі”(1967), “Вмійте читати душу”, “Батьківська

педагогіка”(1968), “Лист молодому батькові”(1969), “Народження громадянина” (1970), “Як виховати справжню людину” (1975), “Розмова з молодим директором школи” (1982).

Основними положеннями методики превентивного виховання, за В.О.Сухомлинським, є: дослідження фізіології дітей; проникнення у внутрішній світ підлітків та вивчення їх психологічних особливостей; спостереження за впливом спадковості, середовища, виховання у формування соціальної спрямованості поведінки школяра; організація у сім’ї та школі профілактичних заходів з метою попередження протиправної поведінки дітей; створення психолого-педагогічних умов для належного догляду за діяльністю підлітків.

Підносячи ідею морального здоров’я дітей, природи, пізнання та праці, сільський учитель глибоко вивчав причини неуспішності учнів (слабке здоров’я, захворювання серцево-судинної системи, легень, шлунку, уповільнене мислення, квалітет рухів). Він прийшов до висновків:

- а) діти недостатньо часу перебувають на свіжому повітрі;
- б) фізіологічні порушення в організмі учнів є наслідком нездорового способу життя батьків та їх неправильного догляду за дітьми.

Першу причину В.О.Сухомлинський намагався усунути шляхом залучення дітей до природи та праці, розвиваючи їх розум та почуття, загартовуючи організм. Другу причину він ліквідував, організувавши педагогічний університет для батьків. Диференційно навчаючи, директор школи формував у батьків вміння вести здоровий спосіб життя, превентивно виховуючи своїх дітей. “Кожна людина, – говорив він, – найчутливіший і найнеобхідніший лікар для самого себе” [Сухомлинський В.О. Вибр. пед. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.3. – С.359].

Розуміючи роль сім'ї у вихованні повноцінної особистості, В.Сухомлинський наголошував на почутті відповідальності батьків за життя дітей, адже “найскладніша людська творчість – народження і виховання дітей” [Важкі долі. – М.: Знання, 1967. – С.5].

Навчаючи батьків спілкуватися з дітьми, бачити світ, красу, відчувати дитяче горе і радощі, спонукати і захоплювати, а не забороняти і вимагати, – педагог формував у них мистецтво бути батьками.

Впливаючи на підлітків, учитель облагороджував природне, анатомно - фізіологічне начало їх людського організму, велику увагу приділяв вихованню у школярів гідності, чистоти, благородних почуттів, ідеалу, самооцінки, тим самим олюднював їх інстинкти, щоб учні не перетворилися “в людиноподібних тварин, поведінкою яких керували б сліпі сили інстинктів” [3,357].

Проводячи з підлітками двічі на місяць бесіди про людину, педагог вів пропедевтику паління та вживання алкоголю, розповідав про згубний вплив на людину наркотичних засобів. Куріння стимулює збудження, приводить до поганих, осудливих вчинків. Нікотин “виводить з ладу” окремі групи клітин кори півкуль головного мозку. Педагог зауважував, що людина, яка палить у підлітковому віці, в сорок років буде страждати симптомами склерозу мозку. Жоден вихованець Сухомлинського не палив.

Розповідаючи підліткам про алкоголізм, педагог зазначав про те, що людина деградує, в неї знижується інтелект, емоційно-вольова сфера. Вживання алкоголю заважає розвитку людини, породжує розпущеність, знижує трудову активність, підриває здоров'я. Проводячи антиалкогольну освіту, вчитель використовував пам'ятку давньоруської культури “Притча про хміль”, в якій є такі рядки: “У питущої людини болить голова, тремтячі руки,

безсилля, погіршене мислення та зір, апатія, психоз, біла гарячка, галюцинації”.

В.О.Сухомлинський накреслив шляхи антиалкогольного виховання підлітків: проводити освіту серед учнів та батьків; домогтися у кожній сім'ї тверезого способу життя; організовувати змістовне, насичене духовністю, навчання та дозвілля підлітків.

Належну увагу педагог приділяв роботі з важкими дітьми, особливо з тими, у кого важкий характер. Свою роботу він будував за такими етапами:

1. Вивчення причин та мотивів конфлікту підлітка з самим собою та з оточуючими;
2. Визначення тих негативних рис дитини, які вже стали визначальними;
3. Здійснення психолого-педагогічної допомоги в організації життя школяра.

В арсеналі сільського вчителя були різноманітні методи, прийоми та форми роботи: відверті розмови, залучення до колективної праці, робота в живому кутку, відзначення шкільних свят, опікунство над молодшими школярами, вирощування квітів та дерев.

Педагог навчав дітей бути чутливими до чужого горя, переживаючи його як власне. З цією метою він залучав школярів до рятування птахів узимку, вирощування квітів та дерев, організації колективних справ.

Заслугою В.О.Сухомлинського, який розвивав ідеї А.С.Макаренка, є створення умов виховання школярів, а саме:

- а) психолого-педагогічного характеру, пов'язаного з вивченням анатомо-фізіологічних особливостей психічних явищ та духовного світу дитини, з орієнтацією на конкретну особистість, з піклуванням про людське оточення дитини. Вчитель дає пораду: не тиснути на волю дитини, що спілкується;

б) пропедевтичного характеру, що містить у собі створення атмосфери здорового способу життя, моральності, духовності, доброщирості, які не провокують дитину на самотність та бажання психотропними речовинами та наркогенними засобами зарадити нудьги та зневіри.

в) організаційного характеру (підтримати учня-курця чи учня-наркомана, створити атмосферу праці та творчості, впровадити самовиховання серед дітей-правопорушників, шляхом вивчення народних традицій та народного календаря формувати у школярів почуття впевненості у собі);

г) методичного характеру (вміння педагога вести етичну освіту, дбати про інтелект, належну мораль та змістовне дозвілля).

Проводячи бесіди з підлітками про людину, шкідливість наркогенних засобів (доречи, жоден школяр у Павлиші не палив), підготовку юнаків та дівчат до сімейного життя, В.О.Сухомлинський впливав на свідомість вихованців, домагаючись, щоб “моральні істини ставали дієвими і перетворювались в особистісні надбання” [5,229].

Дбаючи про ефективність превентивного виховання, павлишський учитель зосереджував пильну увагу на емоційну сферу вихованців: створював “атмосферу спільності благородних почуттів”, засобом творчої праці дбав про те, щоб “діти переживали творення радості, особистого щастя і гордості у зв’язку з цим” [3,292].

Залучаючи підлітків, схильних до шкідливих звичок та антиправної поведінки, до самоперевірки, самозагартування, турботи про менших, самоствердження у відносинах з іншими людьми, створення радостей трудового успіху [5,230;238;237], В.О.Сухомлинський формував у школярів діяльнісно-вольову активність.

Поєднання цих трьох параметрів дало змогу педагогу накреслити шляхи превентивного виховання, які є дієвими і сьогодні.

Одним із шляхів такого впливу на вихованців є глибоке вивчення педагогом “суперечностей отроцтва”. Так, у книзі “Народження громадянина” учитель виділяє дев’ять визначальних у житті підлітка суперечностей.

Аналізуючи суперечності підліткового віку, вчений наголошує на прагненні дітей до добра, ідеалу, самоствердження, реалізації їхніх бажань, знань, можливостей і невміння це здійснити через недостатній моральний досвід. Вчитель вводить термін “чесність із собою” [3,339]. Він дає поради педагогам – залучити підлітків до самоконтролю, який є важливою стороною самодисципліни.

Статистика свідчить, що більше 80% дорослих людей почали палити, вживати алкоголь чи наркотики у дитячому і підлітковому віці, коли ці звички легко формуються. У подальшому вони закріплюються, стають стійкими і їх важко перебороти. В той же час учнів легше переконати в згубному впливі куріння, алкоголю, наркотичних і токсичних речовин.

У попереджувальному вихованні необхідно мати чітке уявлення про причини, механізм та умови виникнення згубних звичок. Необхідно розібратися у причинах і мотивах формування цих звичок.

Основними причинами антисоціальних звичок учнів є наслідування, групування, реакція емансипації і та, що пов’язана з акселерацією.

Підлітки наслідують старших товаришів, батьків, копіюють житейські ситуації з кінофільмів, улюблених героїв.

Тенденція групування – тяга до ровесників, копіювання їх поведінки і залежність від них. Для деяких учнів думка їх компанії чи групи більше, ніж розмови і поведінка дорослих. Наслідуючи членів своєї групи, підлітки починають палити, пити, вживати наркотичні і токсичні препарати. Виникає своєрідна модель поведінки, яку диктують компанії ровесників. Реакція емансипації

проявляється у намаганні звільнитися з-під постійної опіки батьків і вчителів. Це пов'язане з прагненням самоутвердитись і невмінням це зробити [3,327]. При проведенні виховної роботи з такими учнями, на думку В.О.Сухомлинського, потрібен індивідуальний підхід і такт, щоб не викликати протилежних результатів [3,324].

Слід зазначити, що акселерація вносить дисгармонію у фізичний та психічний розвиток підлітка. Вони, намагаючись здаватись досить самостійними, починають палити, пити, вживати наркотики і це може привести до моральної деградації.

Суттєвим мотивом антисоціальних звичок підлітків може бути цікавість, намагання все пізнати, спробувати, не відстати від товаришів.

Залежно від конкретних умов і обставин для профілактики розвитку згубних звичок у підлітка можна використовувати різні методи та форми. Розглянемо проблеми самовиховання підлітків. В.О.Сухомлинський зауважив, що виховання учнів-підлітків нерідко нічим не відрізняється від виховання малюків. Всю увагу вихователь зосереджує на тому, щоб вкласти в голову підлітка якнайбільше знань про навколишній світ, наукових та моральних істин [5,229]. Тобто, підліток виступає як об'єкт виховання. Але ж засвоєні моральні істини стають надбанням, частиною душі, коли вони самостійно перетворені в особистості переконання.

Щоб не сталося, підліток повинен не лише пізнавати світ, всмоктуючи знання, як губка, а й пізнати самого себе, свій внутрішній світ, свої можливості.

Справжнє самопізнання – це завжди активна праця душі, пошук особистого життєвого ідеалу. Найголовніше – щоб “душа не була пустою”, щоб у серці утвердилася глибока віра в наші святині, а високі моральні принципи стали єдиним дороговказом у житті.

Як можна цього досягти?

В.О.Сухомлинський наголошував, що школа (педагогічний та учнівський колективи), дитячі організації, сьогодні ж – різні клуби за інтересами, організатори дозвілля, ДКЦи прагнуть як надійніше організувати життя підлітка, що схоже на прагнення міцніше взяти його за руку й не відпускати від себе, побоюючись, щоб він не вчинив негідного вчинку [5,231]. І в цьому педагог бачив прояв байдужості у ставленні до особистості підлітка. Він зауважував, що така опіка не є вихованням, справжнє виховання те, яке спонукає до самовиховання. І тут педагог чітко окреслив кілька основних шляхів самовиховання підлітка:

1. Перемога самого себе, своїх недоліків (лідарства, недбальства) і якщо це вдається, людина починає критично ставитись до себе. А з цього починається самодисципліна.

2. Читання, але не поверхневе, а глибоке, яке дає “їжу мозку, живить думку”. “Кімната думки” у Павлишській школі дозволяла учням після прочитання книги побути на самоті, подумати, обміркувати. Підліток порівнював себе з героями щойно прочитаної книги. “Порівняння, вимірювання самого себе певною мірою, – на думку вченого, – це і є самовиховання” [5,235].

3. Праця, як засіб самоствердження людини, стає справжнім вихователем, коли вона є улюбленою і дає змогу реалізуватись у ній, відчути радість від своєї праці, гордість, усвідомити власну необхідність. В.О.Сухомлинський практикував такий вид діяльності учнів, як праця підлітка разом з малюками: підліток відчував свою відповідальність, значимість, мав змогу реалізувати свої можливості.

4. Почуття власної гідності та честі є, на думку педагога, духовним стержнем особистості і виховується завдяки тому, що людина бачить сама себе – свою майстерність, творчість – у наслідках своєї праці, у творінні рук своїх, своєї думки.

Праця (улюблена) – це водночас і джерело вимогливості до самого себе. Радість трудового успіху В.О.Сухомлинський, виліковує підлітка від дитячої безпорадності і споживацького настрою.

5. Дружба з малюками – дуже важливий аспект виховання моральної самосвідомості, відповідальності та обов'язку.

6. Духовна діяльність – це активне зусилля особистості для того, щоб моральні багатства суспільства – політичні, моральні та естетичні ідеї, погляди, ідеали, переконання стали ... “внутрішніми цінностями людини, нормами і правилами її поведінки у взаєминах з іншими людьми” [5,250].

Отже, найскладніше завдання вихователя, на думку педагога, – це домогтися, щоб почалася внутрішня духовна діяльність підлітка, щоб він бачив і пізнав себе.

Таким чином, В.О.Сухомлинський превентивне виховання школярів розглядав як систему профілактики з метою запобігання занедбаності у вихованні. Вчений створив методiku превентивного виховання (запобігав вживання школярами наркогенних речовин, обґрунтував роботу з “нестандартними” учнями, створив умови та накреслив шляхи попереджувального виховання, яке зараз є актуальним у формуванні громадянина України).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Левочко І.В. Система превентивного виховання у спадщині А.С.Макаренка – В зб.: А.С.Макаренко – видатний педагог ХХ століття: Матеріали Міжнародної науково – практичної конференції 12 – 14 березня 1998 р. – Полтава: Пед. ін-т, 1999. – С.163 – 166.
2. Оржеховська В.М. Попередження шкідливих звичок у підлітків. – К.: Вища школа, 1997. – С.15 – 17.
3. Сухомлинський В.О. Важкі долі. – М.: Знання, 1967. – С.5.

4. Сухомлинський В.О. Виховання і самовиховання. – Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5. – С.324, 327, 339, 357, 359.
5. Сухомлинський В.О. Народний учитель. – Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1997. – Т.5. – С.250.